

ІЗ ОПОВІДАнь СТЕФАНА ЖЕРОМСКОГО.*)

І. Т і н и.

Придавлений звук фортеп'яна забренів ще раз, неначе зітханє злетів поміж дерева і потонув у шумі листя. Стало тихо. В однім вікні палати хтось спустив темну заслону, в комнаті з балконом роздав ся короткий, веселий сьміх і знову стало зовсім тихо. Велика хмара дивної форми, золотаво біла, неначе виткана з пречудово блідих полемінів, виринула з глибини хмар, що клубили ся над крайнебом, і пішла в гору сама одна. Заховане сонце хилило ся вже до землі, покритої спілою пшеницею і житом.

Далеко-далеко, за нивами жовтими, як старе тускле золото, за чорним пасмом близького гаю було ще видко синій ліс, неначе солодкі мрії.

У глибину парку заходили нишком перші марні, сірі тіни. Поміж ялицями осідали вже безформні осередки і видко було вже там якісь довгі і сірі пасма. Тополі, буки, липи і густі корчі втягали в себе невидимий сумерк і тільки одна сосна відтручувала його з-горда зеленою краскою препишних чубів. У ту пору в широких сїнях палати луною розляг ся скорий хід. Суджені одно одному молодята показали ся в дверях, минули гранітові сходи і увійшли в алею.

---

*) Із збірки: *Utwory powieściowe*, Warszawa 1898.

Марко Осип Катерва вернув ся був тільки кілька днів тому з довголітньої вандрівки по Німеччині, Іспанії і Франції, де по трохи для моди, але більше з власної впадоби студіював філософію і штуку. Він ішов обіч своєї судженої Лілі, помалу і несміло. Був то високий блондин, з подовгастим, майже худим лицем, з великим носом і гарними очима. На собі мав довгий темнобронзовий сурдут, ясні вузкі штани і високий капелюх. Тілом нахилив ся троха вперед, але благородна, розумна, цікава голова піднімала ся гордо і по молодечому.

Того дня появил ся він в домі свояка, котрого доньку трохи не від колиски обі родини призначили йому за жінку. Але справді він отсе перший раз пізнав сю свою „жінку“. Ще як був хлопцем і в молодечих літах на вид чорної, худої дівчини брав його нечуваний страх, відраза і охота утекти туди, де перець росте. Пізнійше так чогось було йому соромно перед mademoiselle Lili, що певно і слова до неї не промовив, а коли вкінці пробув шість літ у чужих краях, то й само існуванє сімнадцятилітньої Пенеліопи, серед мужеських утіх і духових дослідів, вийшло йому з пам'яті. Тепер же, вернувши з чужини, застав її у розцвітті літ і вроди. Вона мала волосє чорне, як крила ворона, очі сині, брови прості, рісницї довгі і великі. Лише долішня губа висувала ся троха вперед. Була се родинна признака, що на лиці Лілі була радше характеристичною прикрасою, як диссонансом. Її біле лице було покритє ледви замінним, слабеньким пушком, як у пташини, а волосє якось дивно блистіло, якби мало свій окремий блиск. Долоні з гарними пальцями були м'які, неначе шовк той, що вкривав її тіло. Гарна шия і принадні, вузкі плечі біліли у витатій сукні, перепоясаній рожевою стяжкою під самими грудьми. Ся сукня спадала звільна мов тоґа до кісток. Ноги, обуті в мешти, викресні з переду і такі плиткі, що злетіли би з ноги, коли-б їх не придержував шкіряний ремінець, ступали тихо по жовтім піску. Лілі мала спущені очі. Ішла поважно, трохи не побожно, мов під вінець. Її дівочі сні, розкішні мрії, веселість і сьміх — усе кудись щезло, коли лишила ся сама з Марком.

Одна тільки думка засіла в її голові: „Отсе мій муж“.

А „муж“ також не був певний свого ходу і почувань. Коли тільки глянув на постать тої, що йшла поруч него, мішав ся у розмові і говорив речі, зовсім незгідні з його власними думками. Блискучі кучері, що довгими сухими нитками вили ся коло уший, пук волося скручений ззаду голови, золотавий мох на освітленім лиці, темна смужка здовж горішньої губи, рухи повні чару і вродженої елегантії — впливали на Марка так, що він не міг запанувати над собою. В собі ніс він дивну тривогу, неначе збуренє доріг, зірване мостів, якусь загальну руїну. Часом сей неспокій бував такий милий, що й сказати годі, иньшим разом була се тільки стародавня охота утекти. Бажаючи зібрати до купи і неначе придавити чимсь тяжким розпирхлі почування, молодий чоловік говорив, безнастанно говорив. Теми приходили йому в голову страшенно трудно, отже хапав кожду і вбирав у реченя довгі і тяжкі до зрозуміння. Неаполь, Рим, Париж, Монахів, Вірцбург, і знов: Вірцбург, Рим, Париж...

Лілі слухала, тільки деколи піднімала свої очі на розмовника і приглядала ся йому короткі хвилини з глибоким поважанєм. Деколи, на мінутку, і на її лиці знати було непевність, неспокій, але небавом вона знову слухала з щирою увагою і цікавістю. З цікавості вона й дивила ся на лице Марка, як на якусь дивну появу, як на щось незвичайне. Алея прастарих і дуже великих дерев вела до води. Суджені розмовляли про звичайні події, про знайомих, свояків, про відносини і жите глибокої провінції. Лілі подавала подробиці сего життя, але з її слів не виходив ані образ ані опис.

Вона наводила дрібні і важні пригоди, говорила про людей, котрих Марко не знав. Ішли берегом ставу, в котрім вода блистіла, світила і неначе стужіла. Там відбивали ся їх постаті, як у дуже добрім зеркалі, а сей образ притягав їх очі і пхав думки в зачарований край роскоші, повен світла і запахів. Тоді гарна хмара стала вже на самім вершку небес і відбивала ся у срібно-синявій воді. Своім виглядом нагадувала неначе жінку на вколішках, котрій золотаве волосє закрило лице і спадало аж на ко-

ліна. Відбитка сего привида в воді не мала тіний ані перед собою, ані побіч себе і посувала ся в ясній поверхні та будила в чоловіці згадки про особу, що колись її вже бачило ся, але певно у снах або невловимих мріях.

— Як тихо пливе хмара... — шепнула Лілі в задумі.

Марко показав рукою на воду, глянув у очі своєї товаришки і усьміх явив ся на його устах, усьміх несподіваний, що приходить не знати відки і яким правом, родить ся, як ся хмара, і так само гарний. Такий самий зацвів і на устах Лілі. Її очі блиснули чарівним блиском, мов би небесний привид приглядав ся собі і в них. Під довгими рісницями виринули на чистих, білих повіках сині тіни, що пропадали, коли підносила очі, личко загоріло ся блідим румянцем, неначе першою краскою вечірньої зорі.

— Правда, що подібна до жінки на вколішках? — сказав Марко, показуючи рукою золотавий привид.

— Має прегарне, довге волосся.

— Не таке, як твоє... золоте, не таке, як твоє...

Лілі підняла рісниці, за котрими немов перелітали крила тіний і з тривожним соромом у серці ждала на щось.

— Та хмарка — казав молодець — то неначе одна з фантастичних мрій землі. Ти не замітила, що хмари все пригадують нам щось із творів природи, або людей, або з їх думок?

— Замітила... — відповіла вона непевним голосом.

— Взагалі природа все і всюди повторює образи свого вигляду, що існує деінде. Ся гарна брила хмари, що бере на себе земську постать, яка зводить нашу уяву, показує ся в воді, в твоїх очах і думках.

— В моїх очах?

— В твоїх очах. Великі скелі і далекі простори відбивають ся не лише на площах, що лежать поземо або простовисно, але і в каплі води. І мало того — говорив він живо, — нераз на поверхні, яка бересть ся, коли розбити деякі мінерали, видко бляшки, злучені з собою, мов листки, корони, квітки. Що ж се нам каже?

— Або я знаю... — сказала Лілі дуже засоромлена.

— Воно каже нам, що і там у каміннім краю природа повторює ще раз мягкі і рухливі форми квіток і рослин.

— Ах, так !

— З одної царини своїх творів іде вона з відбиткою тих самих форм до другої, безнастанно дбаючи про те, щоби вкінці в розумі чоловіка, в одній із складних частин своєї величі, повторити себе остатній раз і зробити себе предметом для себе самої. Тепер ти бачиш, Лілі, що коли в чоловіці се незмірне царство сотворіня наводить кінцеве розумінє самого себе і коли наша думка є частиною самої природи, то і природа мусить мати сю нашу гадку і розуміти себе нашими думками.

Коли він се говорив, Лілі не зводила очей з його лица. Повіки в неї були трохи примкнені, а прегарні ніздрі злегка розширені. На білім чолі, неначе хмарка у соняшний день, визначувала ся поміж бровами тонка лінія. З цілого її лица так і видно було намагання зрозуміти те все, що говорив суджений. Ся увага, сі намагання давали Маркови справдішнє вдоволенє. Коли дальше по дорозі заглянув дівчині в очі і побачив там майже екстазу, відчував таку дивну розкіш, неначе-б змислами доторкав ся незвісного житя, чогось чужого і таємного, що є розбудженою душею. Вони йшли рівною стежкою над берегом ставу, не памятаючи, де вони і що роблять.

Молодий філософ розсновував дальше свої гадки про математичну правильність, якою переймають ся сотворені твори, про те, що коли-б її, сеї „душі сьвіта“, справді не було, то чоловік, обдарований мудрістю, мусів би її найти на те, щоби всі явища природи уняти у форми для показу правд, що кермують ними, і звязи їх поміж собою. Комбінації, котрі він, як се лучало ся, один раз почув з катедри, і котрих, правду сказавши, зовсім не памятав би у щоденнім житю, а притім вся система філософа з Єни, здавали ся тоді йому такі ясні, як небесна планета, якої голим оком не побачиш, оглядана крізь телескоп.

За ставом головна алея піднімала ся до гори. Чим дальше від палати, тим більше дорога була поросла тра-

вою. З одного і другого боку тягла ся дика гущавина аж до підогнилого і заплісненого паркану. Ще висше піднімав ся ліс, що покривав цілу гору, на вершку котрої сторчала руйна неначе ариянської церкви. Від сліпої улиці вела доріжка в бік у глибинь прогалини, що вела в поле. Туди нахиляли своє галузе і листе великі дуби, граби, і клени, а за ними снували ся вже тіни, що немов шукали доріг, догідних для недалекої ночі.

Суджені минули се місце, ішли далі під гору, аж вкінці побачили край дуброви.

По лівій руці від стежки жито було вже зжате і стерня сьвітила ся в остатніх блисках заходу. Зпід утятих жовтих стебел добували ся перця зеленої трави і листки конюшини. На краю плоских ґрунтів нудили ся на межах старі бодяки і кидали тїнь самотні груші. З правої сторони тягнув ся вширш великого лану овес, що вже жовк, але ще був напоєний зеленю. Суха мила жара дихала на лица їх, коли виходили з вогкої прогалини. Стадо польових коників градо жваво і гармонійно веселу обжинкову мелодию, в котрій нема ані одного смутного тону, лише все дзвенить веселістю і одушевленням. Понад стернями на локоть від землі мрів на сонці рум'яний пилік, мов гарячий віддих спілого збіжжя.

Лілі привитала милий образок радісним усьміхом. Її лице горіло багром, уста були кармінові, очі стали чудово темні. І філософ загубив звязь думок Шеллінґа, а натомиць почув у собі дивну, просту втіху, що його змисли кинула неначе у вир солодкого танцю. Він глянув на Лілі і забув про цілий сьвіт. Її шия і плечі білїли як сніг у сусїдстві преппишного волосся, облитого кровавим сонцем. Сам не знав чому, а завернув ся до проваля, мов би соромив ся сьвітла і широкого поля. Беріг проваля, обернений до заходу, кидав на дорогу одностайний мур тіни. Панночка йшла несьвідомо слїдами судженого. Ледви ступили кількадесять кроків, найшли великий, мохом порослий камінь, що лежав поміж пнями двох тополь; від тополь ішов довкола острий але милий запах. Марко сїв перший і мовчки глянув на Лілі.

Вона не знала, що робити.

Стояла хвилину в непевности... Тоді Марко взяв її руку, притиснув до уст, потім підійшов до неї і заглянув їй в очі... Вона вже не була годна дивити ся на землю, ані куди-інде. Її очі стрітили ся і злучили ся з очима судженого. Їх уста, шепчучи якісь сляби, зійшли ся і прилягли до себе. Лиця у них поблідли, повіки були замкнені, серця били ся в грудях. Вони не знали, що час минає, що ніч простирає скоро своє чорне сукно на проваля, долини і узбіча горбків. Марко бачив крізь рісниці тільки білі плечі Лілі, тому відірвав свої уста від її уст, схилив голову і горячі губи притис до дівочих грудей. Вона не боронила йому того поцілунку, не боронила й тоді, коли тремтячими рухами відхилив берег сукні і хотів його стягнути з плечей.

Її поняло холодне омертвінє. У стисненім серці чула одно, що що тільки схотів би зробити той, що його голова спочивала на її грудях, вона згодилась би тому, що се він робить. Вона з тих пестоців не черпала ніякої роскоші, тільки таке шалене боготворенє Марка, що се видирало їй майже останки віддиху з її грудий. Тривожними устами доторкнула ся його волося і, тратячи свідомість того, що з нею діє ся, пірнула вся у тиху дрімоту, у благословенну безодню щастя.

Нараз шореткий лоскіт збудив їх обоє. Вони підняли задумані голови і кільканайцять кроків від себе побачили селянина, що йшов дорогою. Він вертав провалем, відбувши панщину. Його солом'яний капелюх білів на тлі дерев, але почорніла від поту і пороху сорочка вже майже гинула в сумерку. Побачивши молодят, що сиділи на камені в тіні тополь, він скоренько зняв капелюх, згорбив ся ще дужче, очевидно для показу поважання, і дивлячись просто вперед себе, великими кроками минув їх.

Марко і не глянув на робітника. Він увесь уважав на те, як проявляли ся почування Лілі. Білки її очий, в котрі спливав неначе відблиск, неначе слабенька, синява зоря голубих зіниць, були тепер поперетинані множеством червоних жилок. Губи її були розхилені і немов роздуті від набіглої крові.

Тоді в його настрій склав ся оригінальний переверт: він був певний Лілі, чув силу самолюбної влади над її особою і мимоволі, без охоти і без наміру, навпаки з глибоко схованим докором, цинив її, як свою добич. Трівожна симпатія, тужлива покора, і солодка на пів болісна чутливість щезли з його серця, мов каплі води, що впали на горбок сухого піску.

Вони встали скоро і відійшли звідтам. Коли минули ворота парку і йшли широкою дорогою до палати, сонце вже заходило. Лише остатні промінні освічували їх лица. Над ставом, де чорні дерева немов застрягли верхами в низ у темній уже, тихій і понурій воді, Лілі кинула очима, шукаючи відбитки золотої хмари. Вид мертвої і холодної глибини стиснув її за серце. Ясна хмара вже пропала... Десь високо, поміж деревами щебетала ще маленька пташина, але так тихо і сонливо, якби своїм діточкам оповідала на добраніч казку про страшну бабу Ягу з кігтями і великим носом. Вернувши до палати, Лілі щезла, лишаючи судженого у великій салі, слабо освіченій восковими свічками, в товаристві двох відвічних резидентів.

Один із них жив у Парижі, коли на гільотину вели „обивателя Капета“ — і правильно дратував сим прізвиськом товариша по печені, завязаного рояліста. На щастє оба говорили багато, і для того Марко перебув вечір майже мовчки.

Підчас вечері дві старі учительки Лілі, місс Флік і *мамзель* Листович держали вихованицю поміж своїми кістками і слідили за кожним поглядом філософа такими очима, як два страшні карли, що пильнували воріт гарему, коли Дон Жуан, перебраний за гуриску, входив туди під проводом чорного „Баби“. Мимо того догляду Лілі розмовляла з милим очима та обдаровувала його усьміхом, який цензура, і не дуже певна свого, могла без ніякого сумніву уважати поцілунком.

Опинившись у гостинній комнаті, Марко не скинув з себе одежі. Він кинув ся на софу і позволив увійти до себе безмежним громадам задуми. Його комната була в углі партеру в мурованій офіщині. Мале вікно виходило на веранду, що висіла над пустим газоном поміж палатою а офі-

циною. Газон мав форму еліпси і виглядав майже так, як якась полонинка в лісі. Довкола стояли великі дерева, здавалося, такі самі споконвічні, як і се місце. Зібралися тут граби, дуби, липи, каштани і високі смереки, вночі подібні до готицьких веж. Була якась несказана краса у тім, що паркова пуша не вступила на сей чистий майдан, порослий лише низькою травою. Марко ще від дитини любив се місце. Нездарним сімнайцятилітнім поетом ходив він сюди складати рими і думати. Йому здавалося тоді, що старі дерева думають над тайнами життя і смерті, дивлячись довгі літа на голий ґрунт, де вросло їх коріння, на ґрунт, що заслонює себе віковичною мовчанкою, що, як скупар, поїдає усе земне і гноїть лише на те, щоби викормити самі дикі свої фантазії, — дерева. Тоді привиджувалося йому, що липи і буки мають свої власні лиця, губи й очі, що дивляться на небеса, звідки рано-вранці приходить сонце, звідки добувається скорий вихор, звідки сунуть хмари, що витрясають із себе живучу воду, і звідки злітає нагла а несподівана блискавиця, що в млі ока ударає, розколює і убиває столітні дуби.

Після гарного вечера ніч була темна і безмісячна. Рідкі, сірі хмари покрили небозвід і перепускали тільки слабенький блиск зьвізд, схованих для очей. Безнастанний вітер холітав половинами вікна, що їх придержували дrottяні гачки. У мутнім просторі видко було верхи і бічне галуззя недалекої тополі і ще дві високі корони гарної ялиці.

Дальше чорніла рухома, як хвиля, настобурчена лінія верховітя, злученого поміж собою. Цілі великі оберемки галуззя колисалися від вітру так сильно, мов би надходила буря, то знову так тихо, що можна було розпізнати шепіт кожного дерева зокрема. В одній стороні чути було безнастанний, тихий трепіт твердого і грубого листа надвислянської тополі, деінде шелестіли делікатні і чуткі листки берези. Від згідного шелесту сей нічний гамір, змагаючись, зростав аж до глухого шуму смерек і до стогону відног, що немов сьпівали про смуток і недалеку смерть.

Марко не спав, але й не був при повній свідомості. Він був думками в уяві, такій сильній і хисткій, що зовсім заносила його в далекі сторони, хоч ані на хвилину він не втратив з очей руху галузя, розколисаного вітром. Він бачив дуже добре мале німецьке містечко на рівнині поміж горами. Він немов дивився на глиняні дахи його будинків, почорнілі і покриті мохом, зелені жалюзії і старі стіни, перемоклі від дощів. Згадка про один такий дім у тісній уличці залягла йому в серці. Майже пів року харчував ся він там у тихій кнайпі „Zur Krone“. Господар, старий нездара і п'яниця, мало дбав про студентів і про добрий харч, не журился і родиною, жінкою, синами і трьома доньками, гарними, як три газелі. Середуща Fräulein Sophie мала великі, задумані очі і довге-довге волосся. З цілої громади веселих лобузів подобав ся їй лише Марко. Може для того, що був несьміливий, може для того, що був для всіх добрий і чемний... Одного разу, коли входив на другий поверх, де вже була зібрала ся гуляща компанія, стрітив він Sophie саму одну. Схопив її в обійми і став цілувати її гарні уста.

З того часу повторяло ся те саме аж до кінця.

Небавом він виїхав і забув усе так зовсім, як се лиш чоловік з високого роду і маючий забуває подібні молодечі пригоди. Коли й пригадував собі часом дівчину з „Zur Krone“, то хиба лиш як нагу, розкішно нахилену лобку. Звідки-ж тепер Sophie показала ся йому, як щаслива панночка зі скромним усьміхом на молодих устах, що тягла до себе не тільки змісли, але й цілу душу?

Се зовсім не був докір совісті, але якесь зрозуміння річей, захованих у темноті. Душа гарної дівчини прийшла з сумерків, станула перед ним, як жива істота, і відкрила всю гидь свого нещастя, всю трагедію опущення і сирітства такого безмежного, що Марко аж затремтів. Тоді також залунав йому в ушах плач зведеної дівчини, плач, якого в дійсности не чув, бо виїхав був, не попрощавшись, потайки. Заслухавшись у ту чудацьку мелодію, він оглядав свій учинок, неначе мару предмету, відбитого у воді, і придивлявся йому зі спокоєм дослідувача. Він був певний, що се небавом зникне і дасть місце чомусь иньшому.

До оглядання всіх подробиць, усяких прикмет сего явища спонукувала його та пильна цікавість, справдішня жадоба знання злого і доброго. І дійсно, думка про Sophie уступила ся. Остала ся тільки в усї дуна безнастанного тихого плачу її в ночі.

Дивлячись на галузе дерев, відрисоване у мрачнім повітрі, Марко думав. Чув, як крізь сон, що він зовсім подібний до дерева, котре не знає, яке місце, який простір з правого чи лівого боку пня займуть його відноги, де буде стояти його вершок.

Він чув, що зовсім не свідомий того, яка пристрасть вистрілить з його душі і в яку сторону звернеть ся. Чи плодом її буде добро, чи зло, чеснота чи злочин? Чи в його серці ховають ся і вийдуть колись з нього вчинки чесного чоловіка, чи вчинки злодія? Так думаючи, безнастанно старав ся пригадати собі уста Лілі, її брови, очі і рісницї, її любовний запал.

Що він був одушевлений нею, се відчував він дуже докладно, а про те не мав такої сили, щоби се одушевлення викликати з захисту. Коли з натугою старав ся думати про Лілі, то все перед очима ставала йому не Лілі, лише тамта, зведениця. Отся немов примха і хитрість справдішньої любови, непевність основи власної душі, стали томити його і переймати якимсь дивним острахом. В сю мрію, мов вістре ножа вбивала ся одна думка, яка страшно непевна, яка безсила є власть чоловіка над собою, над інстинктами душі. У такій боротьбі серця з викутими і вигладженими від частого уживання правилами розуму провів Марко частину ночі.

Вітер не втихав, лише за далекою стїною дерев почало ся неживе, руде свитане, мов сьвітло сьвічки. То пізний місяць сходив у мокрих туманах. Тодї, мов на поладжене все, прийшла Маркови иньша думка. Бувши в Парижі, він бачив у зоологічнім огороді велику камінну миску повну води, в котрій лежала ціла громада крокодилів. Один із них, великий, сірий розбишака з писком, як вістре великого списа, приглядав ся людям, лежачи чемно без руху, у плиткій воді, як колода. Марко пригадав собі тепер вигляд його очий, а радше страшну недостачу якого

небудь вигляду. Були то великі сліпаки без блиску, давно погаслі, що дивили ся не знати як, бо ані дико, ані цікаво, а про те так якось, що сей погляд на завсїди, аж до смерти оставав ся в очах і в мізку. Були се дві кулі з олова, що мали силу бачити, бачити все до споду як найдокладнїйше, хоч зі страшним недбальством. Марко тремтів, нагадавши собі ті сліпаки і в їх мові найшов формулу для своїх зворушень.

„Се очи щоденної вдачі сотворїнь, моєї і Лілі...“ — думав він з гіркою розпущею в серці.

Дуже добра конценция, з якою бажав познайомити суджену, лежала як поломана машина, котру поторощив один удар дручка варвара. Він схопив ся з софи, станув у вікні, втягнув в груди вогке, острє і холодне повітря. Мертві тіни лежали спокійно при відземках дерев, котрих вершки колисали ся у жовтавім сьвітлі затуманеного місяця. З гущавини вилазив і обнимав чоловіка, мов ледові обійми, туман сїрий як попіл. Марко забажав побачити Лілі, хоч би тільки вікно комнати, де вона спить, хоч би лише мур, за котрим бєть ся її серце. Він почував таку тривогу, якої мусїла зазнати покинута Sophie, дізнавшись про втечу милого. Отже висунув ся за вікно, зійшов на мураву і серединою газону пішов до палати. Підійшовши до неї, побачив, що місячне сяєво не блищить лише в однім вікні в низу будинку. Він був певний, що там є комнатка Лілі. І справді побачив він її в тім вікні. Вона сидїла без руху, з головою спертою на руках. За приходом Марка вона тихо, дуже тихо назвала його по імені. Станувши коло неї, він узяв її за руку і притиснув без опору до грудей.

Вона була лише в білому, завинена в тонкий шаль, як імла.

Марко стояв секунду, окружений думками і з хитрістю шпіона слїдив свою душу, чи вона доступна для зради і кривоприсяги, чи гідна вона і видержить в любови, що горить у його грудях для Лілі. Він похилив голову і холодними устами доторкнув ся чарівних очей, що дивили ся на него. Тодї саме гірка слеза впала з його рїсниць на лице дївчини. Лілі сильним і скорим рухом підняла голову, видивила ся і напняла свій розум, серце і цілого духа, щоби зрозуміти, чого плакав її суджений...

II. Легенда про „лісового брата“.

Рудольф фон Шпербах зупинив коня на самім березі високорівні і, пустивши з рук поводи, вислав очі на звіді вионерек красвиду, що розлягався у його ніг. По лівій руці піднімався верх Гохецель, на право бігли горбаті огнива хребтів, з заду муром стояла смерекова, глухоніма пуща Швицу; в низу гранатовими пасмами і купами тяглися ліси, що збігали по хвилястих терасах підгір'я аж до води озера, що синіло далеко-далеко, ледви оком заглянути. Кінь сторожив ухами і вправним поглядом міряв доріжку, що подекуди показувалася низько, поміж деревами. Він кілька разів пробував копитом ступити на м'яку мураву, але лицар здержав його за поводи і кінь станув на місці. Далеко у підніжжя великої групи глерненьських Альп було видно червоний дах замку Міртшенштайн і його островерхі сірі вежі поміж темною зеленю.

Однак не про спочинок у своїм каміннім гнізді думав у ту хвилину задуманий лицар. Він станув на стременах, заслухався уважно в гірську тишину, дуже пильно переглянув ще раз цілу околицю, а потім завернув на місце, в'їхав у ліс і рушив просто на хребет гір. Кінь побіг скоро. Шолом їздця блискав на сонці, що хилилося вже поміж дерева, довгий меч дзвенів, ударяючись об стремя і острогу. Сей шолом і меч, то були старі і милі товариші походів пана з Міртшенштайну. З батька на сина в його роді переходив старий шолом простої роботи, що показував докладно будову чашки прапрадіда роду Шпербахів, званого Кудлатим Медведем з Іастер. Зад шолома спадав майже простою лінією зверху в низ, а перед мав широкий отвір від бров аж по шию. Не оден молот ударяв по тім шоломі, не оден камінь, не оден убійчий удар меча вдаряв по ньому, а таки ані одна чашка не трісла під ним; — тому то Рудольф волів його, як медіолянські шоломи пречудової роботи, і любив його носити, бо був у нім певний свого життя. Як звичайно, мав він того дня на собі кафтан з простої але добре виправленої шкіри, легку дротяну сорочку, штани з грубого рем'я і ходаки, прикрашені дов-

гими колючками. У його сідла висів прикріплений простий лук у формі хреста, сагайдак зі стрілами і великий топір з яблосковатим обухом. Бо хоч Рудольф блукав тепер по лісах і горах зовсім без ніякої мети, але він не забував, що тихою долиною може перекрадати ся якийсь купецький віз, або на стрімких полонинах можна стрітати пастуха, що не хоче платити данини — і тому носив сю конечну зброю при собі.

Кінь бігцем вибіг на верх хребта. Вида ся там стежка, витоптана козами в мокрій землі, а покрита шорсткою травою. На узсічах росли величезні, старі ялиці, обвішені сивим мохом. Тут і там страшні гірські бурі повиривали з землі великі дерева, звалили їх верхом у низ і з землі добули кольосальні відземки з засохлими коріннями. Подекуди тихо шепотіли дрібні потоки, що бігли скоренько у якесь стрімке провалє, щоби звідтам кинути ся з диким шумом на осліп у глибокі прогалини.

Уже кільканайцять днів барон з Міртшенштайну волочив ся в сій околиці. Саме тому два тижні мав він незвичайну пригоду. Раз спав він за дня у найбільшій комнаті свого замку. Довгий час уже падали були зливи або дрібні безнастанні дощики, від котрих чоловік стає лише лінивим. Того дня Рудольф був сонний від самого ранку, тому й не показував ся сам на сьвіт, лише вислав кількох чурів з провідником Радлобом збирати данину від пастухів, котрих у таку слоту можна найлекше підійти, оточити і приневолити до данини. З твердого сну збудили його нараз шепоти і гутірки. Він зірвав ся скоро, сів на постелі і, протерши очи, в углі комнати коло широкого комина побачив молоду дівчину, що сиділа на камінній підлозі і дивила ся на него великими очима. Крізь округлі шибки з грубого зеленого скла, оправлені в олов'яні рами, заходило у комнату так мало понурого сьвітла, що Рудольф ледви міг розпізнати лице свого гостя. Але він здогадав ся небавом, що се значить. Його найлюбійший слуга, Радлоб, дуже часто з видертим податком привозив з виправи і таку добичу, украдену в ночі з кошари вівчарів або зловлену арканом, як худобу. Барон станув коло дівчини і підніс її руками з землі. Потяг її силоміць до

світла, заглянув у чудове личко, майже чорне, осмалене від гірських вітрів, у її великі чорні очі, вимацав її груди малі і тверді мов яблука, мускули рук і ніг сильні, як скручені ливви, і на радощах засьміяв ся на ціле горло. Вона звичаєм пастуших дівок мала волосе висмароване салом і сплетене на голові у великі вузли. Була на пів гола, бо „кнехти“, коли хапали її, вязали посторонками і тягли звязану при кони, подерли на ній кафтан з виправленої, волосем на верх оберненої шкіри і спідницю з грубої вовняної тканини. Почувши сьміх пана, Радлоб відхилив двері і станув у порозі, вишкіривши зуби. Рудольф махнув на него рукою і забалакав до дівчини. Вона цілком не зрозуміла його і почала з криком говорити щось говором Романів, потомків Цезарових військ, що замешкують пастуші села на горах довкола домени Іастер. Її римський профіль, величаві очі і кров, що кинула під снідою шкірою, почали його бентежити. Коли він так дивив ся на неї з розкішю, вона скоком кинула ся на нього, кулаками вдарила його в груди і кинула на постелю, а потім плечем вивалила вікно з рам і хотіла скочити на камінне подвірє. Але він схопив її в саму пору і вже розмахнув ся, щоб заголомшити її сильним ударом, коли нараз вона здержала його своїм поглядом. Сей погляд неначе пробивав його наскрізь, мов вістре кияжала. Його нараз напала якась неохота до сеї дівки. Він відвернув ся і хвилину не знав, що робити. Потім крикнув на Радлоба, щоби йому зараз сіддали коня. Коли підкови задзвеніли на подвірю, він узяв дівчину кріпко за плечі, спровадив сходами на подвірє, привязав мотузом до сідла, скочив на коня і виїхав за браму. По дорозі анї раз не глянув на неї. Аж коли станув у долині Лентшу, кинув на неї оком. Вона не зводила очей з його руки і топора, що блищав коло сідла. Її округлі, сніді плечі тремтіли безнастанно; вона все дзвонила білими зубами, як вовчими клами, і піт каплями стояв на її чолі. У вузкій прогалині долини Рудольф відв'язав незаметно мотуз від сідла, кінець його кинув на землю і здержав коня. Дівчина дивила ся зіпді лоба на кождий його рух і трясла ся ще гірше, як би лякала ся, що ось тепер він схопить несподівано топір і роз-

валить їй голову. Але помітивши, що барон сидить на коні без діла і зовсім не дивиться на неї, вона як лисиця заїздила у вільхову гущавину... По хвилині лицар бачив уже лише слід її стіп на мокрім піску стежки і розколисане галузе корчів, у котрих вона щезла. Тоді взяла його дивна цікавість побачити, куди вона пішла. Він зліз з коня і, ведучи його за узду, шукав зі сьміхом її сліду. Але хоч він мав немало вправу у слідженню звірів і людей, то тепер не найшов ніякого знаку, по котрім пізнав би, куди вона утекла. Отже вернув на дорогу, скочив на сідло і поїхав до дому.

З того дня він похмарнів. Спершу думав про ту дівчину нерадо, навіть з огидою, але рівночасно брав його і якийсь тихий жаль і біль і сором і неспокій. З дня на день сей сором немов ширився, як нечиста і непромивана рана. Потім склалося з Рудольфом фон Шпербахом дивне диво: він забажав тої дівки, від котрої несло козячим гноєм, забажав так, що хоч умирай! Він, хоч би не знати як дорого прийшлося, хотів побачити знову її сніде, худе лице, гнучкі рухи стрункого тіла і ті очі, в котрих, як у сумерку, блищала хитрість, ненависть і відвага, вихована над пропастями. Розпалюваний сею твердою постановою, днями і ночами волочився він по луці. Що дня заїздив у те місце, де пустив бранку з мотуза і дивився на дикі води, що кипіли серед скель. Глухий стогін піни, що скажено біла об іраніт, рев розлюченого потоку, що виривався з камінної тюрми — давали йому деяку полешку. Ідучи хребтом у густійший ліс, Рудольф що хвилини розхилював галузе малин і густі корчі та слухав, чи не відізвуться калатавки коров або чи не заграє хто на розі, бо пастухи скликували себе рогами. Подекуди на верхах являлися малі гірські лисини з пожовклою уже травою, а з них видко було великі полонини. З хмар вийшов був уже Ілерніш зі своїм білим верхом Вренелісертлі, подібним до похиленого стола; незміримий Тиді з хребтом, згорбленим від великого ожеледця — і цілий ланцюх дивних почвар. Всі тряслися у тумані, що піднімався з них від соняшного проміння, — неначе страшне чудовище, що сопе задихане.

Нерівна стежка, що губила ся в травах, скрутила ся на одній такій полянці знов ік верхови. Над нею висїла ліщина і покривала її зовсім тінею. Похиливши ся на шию коня, Рудольф заїхав у ту улочку. Сонце переливало ся там крізь гушавину листя і білими, рухомими плямами капало на високе, соковите зіле, заховане у фіолетовім сумерку. Нараз у глибокій тишині лицар почув сьпів, що доходив здалека. Небавом його кінь станув перед дверми загороди, що задньою стіною припирада до високої, сірої скелі, яка сама одна сторчала поміж деревами на верху гори. Двері були відчинені і великий, золотий промінь впадав ними у середину. Рудольф зсунув ся з коня, підійшов ізза угла на пальцях і заглянув у глибину домівки. Там побачив він діда такого старого, що його лису чашку покривала немов жовтозелена пліснь: він стояв навколїшках на землі, обернений плечима до дверей, і сьпівав, простягнувши руки. Долоні його були сильно стиснені, неначе з якого болю. На ногах мав сей дід деревляні ходаки, на плечах коротку і обшарпану сукману, що сягала ледви до колїн, з найгрубшої тканини, яку виробляли для пастухів монахи в Люцерні. Лидки мав цілком голі і порослі густим волосєм. Рідке волосє, що виростало за ухами і на потилиці, як срібні нитки лежало на брунатнім ковнірі. Ся хата була курна і майже зовсім порожня. Купка вугля тліла на середині гладко убитої долівки, під стіною лежала вязка сухого сїна, а коло дверей стояло кілька коробок з вільхової кори, наповнених сунцями. Довгу хвилину приглядавав ся Рудольф дідови. Цікавий знати, чи нема чого в хаті, що можна би зрабувати, всунув голову і заступив вхід своєю особою. Тїнь упала на долівку і стїну. Дід підняв ся і, сьпівуючи дальше, підійшов до дверей. Тоді барон побачив його лице старече, та все-ж доволі черстве і прикрашене на щоках легенькими румянцями здоровля. Чорні, проникливі очі сьвітили ся як діаманти в його навислих повіках. Нараз перестав він сьпівати, приступив скоро до лицаря і спитав його остро:

— Хто ти такий і чого тобі треба, брате?

— А ти що за один, старий грибе? — крикнув Рудольф, уходячи в хату.

Коли станув у хаті, головою досягаючи стелі, дід глянув на нього, на його старий шолом, прижмурих очі і похитав головою.

— Шолом Кудлатого Медведя з Іастер. Справді його... — шепотів він. — Звідки ти маєш його, молодий лицарю? Чи ти може й сам є той розбишака з Міртшенштайну?

— Так єсть, я барон на Міртшенштайні, котрого ти, підлий хлопе, осмідився назвати розбишакою! — зверещав Рудольф, хапаючи діда за ковнір сукмани.

— Пусти мене, бароне на Міртшенштайні, — сказав дід з усміхом. — Ти розбишака, лупій і чужоложник! До мене приходять уже здавна люде зі скаргами на тебе. Ти відбираєш у них не лише податок, що тобі належить ся, але крадеш їм худобу і безчестиш їх жінок. От тільки вчора приходив до мене зі скаргою на тебе цілий рід. Твої слуги пірвали дівчину...

— Ти знаєш, діду, де вона? Ти знаєш?... — перебив йому барон.

— Знаю і забороняю тобі!...

Але ще не впів доповісти свою думку, коли лицар ухопив його руки і, потрясаючи ними, говорив:

— Веди мене до тої дівки, веди мене зараз! Не зроблю тобі нічого злого, коли мене послухаєш, або лоб розітну тобі на двоє, коли спротивишся мені.

Тут старий дід вирвав ся з рук сильного лицаря, випростував свої похилені плечі, підступив скоро до стіни і зірвавши з неї малий зелізний хрестик, станув перед дверима хати і громовим голосом крикнув:

— Отсе хрест Спасителя сьвіта! На його невинну муку проклену тебе, звільню слуг твоїх, підданих і хлопів від послуху, відлучу тебе від шляхти, забороню бувати в церкві, щоб ти здох з голоду і собаки тебе розірвали, як невірного!

— Ти мене прокленеш? Ти мене? — кричав Рудольф, блідий як труп. — Ти, хлопе...

— Аж сюди зайшов я, втікаючи від ваших злочинів, ви опришки і деринкіри! Тут у тій пущі служу Богови. Коли прилюдно не покаєш ся...

Лицар назадує вицофав ся з хати і хотів скочити на коня. Смертельна тривога вовком кинула ся на нього, коли дід згадав прилюдну покуту.

— Ні, не втечеш ти! — кричав дід, ідучи за ним.
— Верни ся зараз і покай ся, інакше проклену тебе.

Стрівожений і розлючений Рудольф схопив за ручку меча і зі зловіщим блиском у очах ішов звільна на діда.

— Ти гроиш мені проклятем?... Хто-ж ти такий, що гроиш мені? — шепотів тихо.

— Я Рехо, барон Шпербах, стрий твого батька...

— Рехо... — вишепотів Рудольф, випускаючи в трівожі меч на землю. — Рехо дішов був у похід до Льомбардії з цісарем Оттоном і там... пропав. Землю і людей віддав монахилям у Бенкен.

— Я пропав для вас, розбишаки, і прийшов сюди, щоби боронити перед вами тих, кетрих ви обкрадаєте. Подивись на мене!

Онїмілий лицар глянув на діда і мусїв признати, що мав перед собою барона Рехо, зорю алеманського лицарства. Ступив кроком близше до него і простяг руку, але зимний дід сказав остро:

— Покай ся!

— Діду! — сказав Рудольф, кидаючись йому в ноги і цілуючи його стопи.

— Відпережи меч, кинь лук на землю, здійми ходаки і шолом! Пійдеш, босий, з відкритою головою до Люцерни і там відправиш покуту.

— Діду... — мовив Рудольф, не відіймаючи губ від ніг старця.

— Встань і ходи! — відповів Рехо.

Коли сонце зняло ся над високі верхи, пустинник Рехо їхав на кони барона Рудольфа та шепотів тихо молитви. Перед конем ішов босий і безоружний пан на Міртшенштайні дорогою впоперек великої пущі в сторону гарних Митенів, що стояли як колюмни на далеких крайнебі.

III. На помості корабля.

На помості корабля, що їхав з Бруннен до Флюелен, товпило ся багато туристів. Були там представителі народностей: французької, німецької, італіянської, англійської й інших. Проміне досвітка розкотило ся понад горами і огорнуло цілий край, як несказане зворушенє. Бая Уріротшток стояла серед нічних хмар, мов таємничий захист у димі кадил. На право і на ліво блищали ледові верхи против сонця. У глибині, при самих водах шукала ще захисту ніч, прогнана звідусіль. Смереки, ліщини і берези над берегом ховали її між собою, скільки могли. Похилювали гадузе аж до самої води і, онімілі з подиву, дивили ся на власну подобу, що родила ся у глибокій воді. Довга пристань, неначе мертва, нерухома, фіялкова таблиця лежала під летучим туманом. Брудні і легенькі мраки вставали з прозорих течій і ходили понад водами. Здавало ся, що далеко-далеко, у синій долині, окутаній туманами, блукать і кружляють над тихим озером тіни і мари, що провиджували ся Шілльєрови, котрий тут думав.

Одної хвилини на однастайній барві води явила ся пречудова, яснозелена пляма із сильно зарисованими берегами і гнала скоро як свободна лодка Телля. Корабель, поринаючи у воді, потрясав її приспаною поверхнею і тягнув за собою немов опущені крила з розколисаних хвиль. Ті блискучі, промінисті, малі хвилі ішли назадусь, що раз помалійше, у сторону чорних берегів, та пестили ся посполу одні з одними.

Цілий перед помоста був повен швайцарських дітей. Була то школа з якогось села кантону Аппенцель, що відбувала звичайну літню подорож упоперек свого краю. Були тут хлопці і дівчата різного віку, сини і доньки рільників і дрібних міщан, пастухів і купців, робітників і служби, зарібників і нуждарів. Усі були вже доволі втомлені, обгорілі і покриті порохом. Провадив їх учитель, *hajb* з рухами парубка, з веснянковатим, ординарним лицем, що заросло безбарвним волосем. Але було в тім лиці щось таке, по чім можна було і в купі людей пізнати педагога. Видко

було з него привичку говорити щиро і певну правду, все і всюди. Сей примус, сей гарний овоч високої культури, змиває протягом літ, як невтомима вода тверду землю, прикмети індивідуального характеру, вроджені погані боки темпераменту і назначує лиця дивним усьміхом, який можна оглядати лише на старих образах Бернардіна Люїні. Се ті наївні лиця, що не вміють говорити неправди.

Така школа, де лиш можна, машерує, місцями їде зелізницею або пливе кораблем. В північних околицях звиджує фабрики, величаві варстати, музеї, церкви, гарні міста над озерами, оселі життя, знання і праці; відлюдні села, старі руїни і вкінці мертві пустині на високих горах, де понурій ожеледець спить у вічній мовчанці. Старші збирають у свої зелені коробки зіле й комах, — молодші на полях Нефельс, Морґартен, Семпах слухають викладу пригод і вчать ся легенд, що лунають неначе зітхання людскости.

Коли перейдуть високий готардський верх, коли зійдуть у гарну долину Тессіну, люде, що розмовляють чужою мовою, чорні а живі Італіянци, приймають їх отвертими руками, бо то їх брати.

Коли по довгій подорожі найдуть ся в сумній долині Родану, в місцевостях, де люде говорять по французьки, — і там приймають їх з любовю, бо то їх брати.

Коли корабель виминав Ірітлі, розляг ся гарний сьпів тих дітей. Звернені лицами до високого утесу безсмертної скелі, вони сьпівали:

„Von ferne sei herzlich begrüßet,
Du stilles Gelände am See...“

Пасажири з чужини скупили ся довкола малих сьпіваків і радо слухали згідного хору. Тут і там вихоплювало ся з купи слово похвали. Якийсь Німець плескав тихо, якась худа дама зі зворушенням шепотіла до товариша: *Oui, c'est beau...* Періамінове лице Англійця мінило ся від сердешного усьміху. З боку стояло кількох молодих людей. Їх лиця були дуже смутні, а зіниці заслонені слізами.

З польського переклад

С. М.